

ВАЛЕОСОФІЯ ЯК СВІТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА У ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧИХ ТЕХНОЛОГІЯХ

В статті актуалізовано проблему методологічних засад розвитку сучасних фізкультурно-спортивних оздоровчих технологій і залучення світоглядної компоненти. Валеософія як філософія здоров'я розвивається як інтегративна, комплексна галузь, яка синтезує поняття і принципи, закони природничого знання біології, валеології, етики та філософії. Стверджується, що в контексті "управління людським життям" людина все більше стає суб'єктом власного здоров'я, а від її вольових якостей залежить те, яким чином будуть створюватись і використовуватись новітні технології продукування здоров'я.

Ключові слова: валеософія, валеологія, біоетика, здоров'я, творчість, філософія.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Актуальність поставленої проблеми пов'язана з погіршенням стану здоров'я українського суспільства, що схиляє фахівців у сфері фізичного виховання і спорту до пошуку нових ефективних методів оздоровчих технологій. Сьогодні вже напрацьовано значну систему фізкультурно-оздоровчих технологій, але їх втілення в практику відбувається досить повільно, оскільки ще недостатньо розвинута громадсько-політична думка щодо збереження здоров'я як соціальної цінності.

В сучасних умовах розвитку інформаційних технологій, комп'ютеризації всіх сфер життєдіяльності фізкультурно-рухова активність ще не набула такої популярності серед різних верств населення, яка б розглядалась як важливий критерій рівня культурно-цивілізаційного розвитку. В державі, якій здоров'я не є головною культурно-цивілізаційною самоцінністю, не може називатися соціальною. Але на рівні буденної свідомості люди в основному відносно власного здоров'я покладаються на біогенетичну складову природного організму, про що свідчать численні соціологічні дослідження [11, с. 471].

Таким чином, актуалізується проблема індивідуального відповідального ставлення людини до свого здоров'я. Теоретична значущість дослідження полягає у необхідності поглибленого вивчення культурно-світоглядного та науково-методологічного потенціалу фізкультурно-спортивної галузі знань. Перехід від експериментаторства до більш узагальнених теоретичних підвалин в цій царині вимагає посилення, а в наш час поширення методологічного арсеналу наукових досліджень. В свою чергу, для формування громадської думки щодо доцільності і корисності фізкультурно-спортивної рухової активності конче потрібне визначення світоглядних засад фізичної культури. Якщо увага прикута фахівців до методологій наукових досліджень, то світоглядний вектор в наукових пошуках зміщений на другий план, тоді як категорія "світогляд" стосується широкого загалу населення, а поняття "методологія" лише науковців.

Таким чином, для активізації населення заняттями фізичною культурою постає питання про покращення світоглядної методологічної культури для тих, хто її пропагує, і тих, хто її "споживає". В науковому плані необхідно про стежити зв'язок між біологічною, культурною та філософською антропологією, де "сутнісно людське" визначає всі інші мотивації в життєдіяльності людини, в тому числі й ставлення до фізичної культури і її значущі для здоров'я. В такому діапазоні в останній час у світовій духовній ойкуменії розвивається новий напрям наукових досліджень – валеософія. Яка ж специфіка її застосування в аполітрі методологічних засад фізкультурно-спортивної галузі знань?

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що валеософія розвивається переважно на медико-біологічному підґрунті і є інтегративною, комплексною галуззю. Вона синтезує поняття, принципи і закони гуманітарного і природничого знання і зокрема філософського і валеологічного за аналогією з біоетикою як синтезу етики та біології. Цивілізаційні перепритії сучасності, що призвели до антропокатастрофи висувають питання філософії людини, її морального здоров'я першочергово у всіх наукових дослідженнях. Це питання моральних цінностей, гармонізації інтелектуальних, моральних і фізичних можливостей людини як нормального розвитку людини.

У науковій літературі завдання валеософії розглядається в контексті традиційної раціоналістичної думки, яка вбачає, що "індивідум, який почуває свою субстанціональність, як писав Гегель, – поклав себе як суб'єктивність, опанував себе і став для себе владою над самим собою" [4, с. 132]. Отже, валеософське мислення приходить до розгорнутого розуміння нормального розвитку людини, справжньою сутністю якого є здоров'я, послідовно розглядаючи його основні атрибутики й ознаки. "Нормальний розвиток, пише Б. Братусь – це такий розвиток, що веде людину до знаходження нею родової людської сутності" [1, с. 50].

Валеософія в українських наукових дослідженнях в основному розглядається у концепті біотичної проблематики, зокрема щодо дотримання морально-етичних норм фахівцями у спортивній медицині, хоча як особлива галузь сучасного знання, що інтерпретується в даному контексті, ще не поширена в Україні, [6, с. 127 – 133]. Наразі вона набуває особливого евристичного змісту, якщо розглядається не

тільки як фахова етика медиків і біологів, а в першу чергу, як особливий світогляд, визначений історичним етапом розвитку європейської культури, коли розуміння феномена життя одержує нову просторово-часову розмірність і внутрішні перспективи для свого розвитку.

Біоетична та валеософська проблематика активно розвивається в царині філософії здоров'я, в медичній літературі, в оздоровчих технологіях фізкультурно-спортивної галузі знань і набуває значного поширення. Так, у збірнику наукових праць "Філософія здоров'я", підготовлений в 2001 р. в Інституті філософії РАН, де розглядаються біоетична проблематика, артикулюється на вирішенні "глобального етнологічного парадоксу". У праці стверджується, що "сучасна біомедицина в принципі не має можливостей у знаходженні виліковних методів, що реалізували б повне оздоровлення людини" [16, с. 21].

Валеософія розглядається в багатоаспектному варіанті, а зокрема: у концепті антропологічної теорії взаємозв'язку здоров'я людини і її способу життя [8, с.136-142]; у висвітленні теоретичних основ визначення поняття "здоров'я" [14, с. 41-47]; у ряді філософсько-антропологічних дискурсів, де мова йде про інтуїтивне пізнання власного здоров'я людиною, проводиться цікава думка про те, що "для російської моделі біоетики характерне в цілому світоглядне несприйняття нігілізму, або корені якого знаходяться в творчості німецького "філософа життя" Г.К. Марселя, [7, с. 107-111].

В Україні біоетична проблематика в медицині найбільш виразно подано в роботах В.Л. Кулініченка та представників його школи [12, с. 351]. Таким чином, в українській періодиці валеософія розглядається в широкому спектрі наукових досліджень від синергетичних методологічних побудов моделей біотичних відносин людини і природи, суспільства і природи [9, с. 81-92] до історико-філософських її витоків [3, с. 93-96]. Наразі фізкультурно-спортивна галузь знань потребує більш щільного і глибокого світоглядного підґрунтя у вигляді застосування валеософської проблематики до її наукової методології.

Мета дослідження – стисло й схематично окреслити можливість застосування валеософії у фізкультурно-спортивних наукових дослідженнях і показати філософсько-антропологічну складову фізкультурно-спортивної діяльності, що дає змогу розглянути її в контексті культурно-цивілізаційного процесу. У свою чергу, такий підхід може впливати на формування позитивної громадської думки щодо корисності систематичного заняття фізичними вправами.

Роботу виконано в межах планової теми НДР кафедри соціально-гуманітарних дисциплін НУФВСУ 1.2.7.5п "Сучасна соціально-філософська парадигма фізичного виховання і спорту" (номер державної реєстрації 0108U00908).

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття "валеософія" поки ще відсутнє в енциклопедіях, словниках, довідниковій інформаційній літературі. Однак все частіше застосовується фахівцями в галузі медицини, біології, психології і її, як правило, тісно пов'язують з валеологічними концепціями вчення про здоров'я. В наукових працях "валеософія" інтепретується як філософія здоров'я, мудрого ставлення людини до свого фізичного стану. Чим в останній час зумовлений підвищений інтерес науковців до валеософського знання?

Сучасні цивілізаційно світові процеси, в основі яких лежать розповсюдження інформаційних технологій, докорінно змінюють умови й образ життя людини, способи її виживання і адаптації до навколишнього середовища, а це, в свою чергу, викликає незапокоєння станом здоров'я як основної константи її життєдіяльності. Світ потерпає від екологічних катастроф, дефіциту енергетичних ресурсів, поширення раніше невідомих захворювань. Медицина як суспільна галузь знань не в змозі стати виліковною сферою. Навіть диференціація медичного наукового знання, яка дає можливість поглибленого вивчення функціонування окремих складових природних організмів людини, не може задовольнити потребу у його "налагодженні", корегуванні у випадку його деструкції. Науковцям свідчать, що накопичені знання про людину не наближають, а віддаляють від пізнання її сутності. В науці спостерігається повернення до синкретичної моделі розуміння людини як універсальної мікрокосми, а тому все більше застосовується інтегративна методологія наукових досліджень, яка синтезує різнобічні культурні практики.

Фізкультурно-спортивна галузь знань сама по собі є міждисциплінарною, органічно поєднуючи в собі медико-біологічні, соціально-педагогічні, психологічні та інші гуманітарні дисципліни. Визнаючи фізкультурно-спортивну діяльність як специфічну сферу соціального буття людини, останніми роками посилюється інтерес до вивчення її культурно гуманістичного потенціалу. Що вимагає підвищення філософсько-світоглядної культури фахівців, та дає змогу розглядати спортсмена уособлення образу красивої, здорової і сильної тілесності. Отже, фізкультурно-спортивна діяльність у культурно-цивілізаційних вимірах постає у розрізі пов'язаних між собою компонентів культури тілесності, здоров'я і краси світу. З філософією як суспільною саморефлексією, фізкультурно-спортивна діяльність пов'язує її предмет і об'єкт – людина, яка, за словами І. Канта, є останньою ціллю для себе. Отже, спорт і фізична культура в цілому не існують самі по собі, а спрямовані на розвиток й удосконалення людської природи. В такому ключі валеософія виконує інтегративну функцію у розумінні сутності людини, а тому складає основні світоглядно-методологічні засади для застосування її у фізкультурно-спортивних оздоровчих технологіях.

Один із фундаторів валеософського знання в Україні професор В.Л. Кулініченко пише: "Особливість валеософії як специфічної і окремої світоглядно-методологічної галузі пізнання знаходить

свій вираз у розрізненні і змістовній різниці понять "людина" і "особа". Перше відображає біосоціальний характер природи і життєдіяльність кожного конкретного індивідуума, нерозривний і безпосередній зв'язок у різноманітних формах його існування, друге – головну сутність особливості людини, його соціальність, здатність присвоїти і розвивати цінності людської цивілізації. Людина – перший і єдиний вільноупущеник природи (І. Гердер), яка не залишала його захисних і підтримуючих життя інстинктів і здібностей" [13, с. 119].

Звернемо увагу на останній вислів про те, що природа не залишила людину захисних здібностей інстинктів, а в соціальному плані як специфічній сфері життєдіяльності людини наділила її свободою волі, що дає змогу свідомо використовувати і доцільно спрямовувати її властивості, тобто розвивати самотворчість. В цьому плані валеософія є вчення про життєтворчість. "Людина (за своєю сутністю) – вияв ціннісно-смиислового Універсуму, яке існує через співтворчість з ним; особа – процес наповнення людського в людині, ступінь реалізації духовного потенціалу Універсуму" [10, с. 108].

До цих слів необхідно додати, що фізкультурно-спортивна діяльність – це той реальний практичний шлях проведення духовного і фізичного потенціалу Універсуму від космосу до людини. Фізична культура знаменує єдність Всесвіту і людину в ньому. Валеософія – це вчення про єдність макро- й мікрокосми, поєднання світогляду і методології в науці. Професор М.М. Ібрагімов вводить поняття "фізкультурно-спортивний світогляд, який змістовно концентрує входження людини у світ як біологічної істоти через рухову активність (біологічна антропологія): і як усвідомлюючої себе у світі особи, що культивує певні соціальні норми, в тому числі ставленні до фізичної культури (культурна антропологія). Він пише: "Фізкультурно-спортивний світогляд у загальному світосприйнятті людини відіграє провідну роль у інтегративному розумінні її світовідчуття, що на початку ХХІ ст. вперше в історії людства виводить фізичну культуру і спорт у ранг найважливіших конструктивних культурно-цивілізаційного прогресу. Світогляд, в якому своєрідно акумулюється буденна і теоретична свідомість, емпіричні навички і звички, традиції й новаторство, знання і вірування визначають життєву позицію людини. Ставлення людей до фізичної культури й спорту, подолання кризи у фізичному вихованні безпосередньо залежить від світоглядної установки особи" [5, с. 165, 160].

В такому дискурсі розвивається сучасна біоетика та валеософія як нові напрямки, що поєднують філософсько-гуманітарні та природничі дослідження. Нові можливості медицини пов'язані не стільки з лікуванням, скільки з управлінням людським життям. Російський вчений І.В. Силуянова, говорячи про сучасну медицину, яка має реальну можливість "давати" життя (штучне запліднення), визначати і змінювати його якісні параметри (генна інженерія, транссексуальна хірургія), відкладати "час" смерті (реанімація, трансплантація, геронтологія) вступає в протиріччя з усталеними моральними цінностями і принципами, оскільки передбачає генетичну корекцію особливостей людини, дозволяє донорство без згоди пацієнта, знищення життя на ембріональних стадіях, відмова від надання медичної допомоги безнадійно хворим тощо [15, с. 5].

В контексті "управління людським життям" мають розвиватися не лише сучасні біотехнології, а й фізкультурно-спортивні оздоровчі заходи із залученням і розвитком філософських способів осмислення дійсності. Мова йде про біофілософію і валеософію у фізкультурно-спортивних дослідженнях у розробці ефективних методик рухової активності, котрі були б привабливими для різних категорій населення. Людина все більше стає суб'єктом власного здоров'я і від її вольових якостей залежить те, яким чином будуть створюватися і використовуватися новітні технології продуктування здоров'я. Прерогативою філософського підходу до визначення тілесного здоров'я є вироблення його світоглядної цінності, тобто "ідеалу здоров'я" як духовного утворення. "Духовне здоров'я виражає стан суб'єктивного благополуччя, в якому відображена позитивна емоційна і когнітивна оцінка людиною свого життя" [7, с. 107].

Сучасні фізкультурно-спортивні оздоровчі технології створюють широкую систему різних видів фізкультурно-спортивних оздоровчих технологій, що мають програми. Загальновідомим стало формування їх мети – зміцнення здоров'я, підтримка високої працездатності, відновлення порушених функцій (оздоровлення і часткове лікування). До таких видів належать: спортивні ігри (волейбол, футбол, баскетбол, теніс, бадмінтон); види спорту, що мають загальний початок і певні правила (масові види спорту), 3) активний відпочинок на свіжому повітрі, який характеризується подоланням перешкод і спортивними змаганнями; а також вправи естетичного характеру, які приносять користь не тільки учасникам, а й глядачам (Є.С. Вічковський, Л.В. Волков, Т.Ю. Круцевич, Н.В. Москаленко). Відповідно до цих назв розроблено програми оздоровлення, які складають культурологічну цінність для індивіда. Але основною ідеєю, яка закладається в ці програми, є творче ставлення самих учасників до виконання вправ, які їм рекомендуються.

Таким чином, у програми оздоровчих технологій мають закладатися творчі індивідуальні здібності учасників, їх уподобання, схильності, креативні здібності. Фізичне виховання має створювати широкий діапазон для ініціативи, а не лише обмежуватися приписами інструкторів і наукових програм.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Валеософія як творчість здоров'я складає світоглядно-методологічну основу фізкультурно-спортивних оздоровчих технологій. Методологічно вона повинна враховувати учасників виконання програм оздоровчих технологій і створювати широкий простір для ініціативи, що забезпечує високу ефективність виконання роботи. Валеософія у фізкультурно-спортивній діяльності розкриває високий культурно ціннісний її потенціал і є однією з

засобів залучення різних категорій населення до занять фізичними вправами. Валеософія складає одну із дотичних дисциплін філософії спорту, яка розкриває його смислову доцільність.

Використані джерела

1. Братусь Б.С. Аномалии личности Б.С. Братусь – М.: Мысль, 1988. – С. 50.
2. Вековшиніва С.В. Сучасна медична етика: від Гіпократу до біоетики / С.В. Вековшиніва, В.Л. Кулініченко, Н.В. Коваленко // Укр. мед. час. – 2003. – №5(37). – С. 93 – 96.
3. Гегель Г. Энциклопедия философских наук: в 3 т. – М. : Мысль, 1977. – Т.3 Философия духа. – 471 с.
4. Ібрагімов М.М. Кінестеза як висхідна філософська категорія у визначенні сутності сучасних фізкультурно-оздоровчих технологій / М.М. Ібрагімов // Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту. Сер.: пед. науки. Фіз. виховання та спорт. – 2013. – Вип. 107, Т.1. – С. 160 –165.
5. Ібрагімов М.М. Біонетика в спортивній медицині / М.М. Ібрагімов, Т.А. Рожкова // Спорт. медицина. – 2013. – №2. – С. 127 – 133.
6. Кашалов Ф.А. Здоровье как ценность: культура и биоэтика / Ф.А. Кашалов, О.В. Терентьев, В.Э. Цейслер // Вестн. ЮУрГУ Сер.: соц.-гуманит. науки. – 2007. Вып.9. №24(96). – С.107–111.
7. Климонова Е.С. Концепт здоровье в философском дискурсе / Е.С. Климонова // Вести ВГУ Сер.: Лингвистика и межкультур. коммуникация. – 2007. – №2, (ч.2). – С. 136 – 142.
8. Коваленко Н.В. Синергетика як метод вивчення моделі біотичних відносин "людина – природа" / Н.В. Коваленко // Мультиверсум: філософський альманах. – К., 2008. – Вип., 71. – С. 81–92.
9. Кримський С. Ціннісно-смісловий Універсум як предметне поле філософії / С.Б. Кримський // Філософ. і соціол. думка. – 1996. – № 3 – 4. – С. 108.
10. Круцевич Т.Ю. Значення ціннісних орієнтацій та їх сформованість у галузі фізичної культури у старшокласників / Т.Ю. Круцевич, М.М. Саїнчук // Олімпійський спорт і спорт для всіх: Тези доповіді. XIV Міжнар. наук. конгр., Київ – 5-8 жовтня 2010 р. – К. : Олімп. л-ра, 2010. – С. 471.
11. Кулініченко В. Л., Філософсько-світоглядні засади біоетики І.С. Кулініченко // Практ. філософія. – 2001. – №3. – 244 с.;
12. Кулініченко В.Л. Биоэтика: Феноменологические поиски и основания // В.С. Кулініченко, С.В. Вековшиніна Феноменология и гуманитарное знание. – К.: Тандем, 1998. – 351 с
13. Кулініченко В.Л. Валеософія і валеозітика як форми сучасної практичної філософії / В.Л. Кулініченко // Практ. філософія. 2001. – №1. – С. 1 – 19.
14. Рагімова О.А. Теоретические основы определения понятия здоровья / О.А. Рагімова Извест. Саратовского уни-та, Сер. : философия, психология, педагогика – 2010. – Т. 9, вып. 2. – С. 41 – 47.
15. Силуянова И.В. Биоэтика в России: ценности и законы / И.В. Силуянова. – М., 2001. – С. 5.
16. Хруцкий К.С. Медицина здоровья биокосмологическая (неоаристотелевская) перспектива / К.С. Хруцкий // Весн. Новгород. гос. уни-та. – 2010. – №59. – С. 21.

Myhalchuk A.

VALEOSOPHY AS A WORLDVIEW METHODOLOGICAL IDEOLOGICAL BASIS IN SPORTS AND HEALTH IMPROVING TECHNOLOGICS

In article there is a problem of methodology of development of modern sports health-improving technologies and the worldview concept is considered. Valeosophy as philosophy of health develops as a complex department which synthesizes the concepts and the principles, the laws of the nature, biology, valeology, ethics and philosophy. The purpose is to draw attention of the scientists in the field of sports health-improving technologies, to the new direction of valeosophy which gives the chance to use more effectively creativity, ingenuity and quickness of mind caring about health by means of physical education. It's claimed that in the context "management of human life" not only modern biotechnologies should develop but also sports health-improving events with application and development of philosophical ways of comprehension of reality. For the population's sporting activity the question of improvement of worldview improvement of methodological culture is important for those who promotes it and who "consumes" it. In the scientific and methodological plan valeosophy allows to track communication between biological, cultural and philosophical anthropology, where "the human's essence" means all other motivations in person's activity, including the attitude to sport and its value for health.

We speak about biophilosophy and valeosophy in sports science studies and development of effective motor activity methods which would be suitable for different categories of people. The person becomes the subject of own health more and more person's strong-will qualities have an important meaning for creation and technologies creation and maintenance and use of new health-technologies. We can conclude that, valeosophy in sports activity opens the high cultural value potential and is one of the ways to involve different categories of the population into physical activity. Valeosophy is one of the general disciplines of sport's philosophy which reveals its sense.

Key words: valeosophy, valeology, bioethics, health, creativity, philosophy.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2015 р.